

RECENZIE

K SIESTEMU ZVÄZKU SPISOV KLEMENTA GOTTWALDA

VI. zväzok *Spisov* Klementa Gottwalda obsahuje state a prejavy K. Gottwalda a dokumenty Komunistickej strany Československa, ním koncipované, z obdobia od augusta 1934 do konca roku 1935. Celý zväzok obsahuje významný materiál pre hlbšie poznanie dejín CSR a Komunistickej strany Československa, pomáha nám orientovať sa vo vtedajšej medzinárodnej a vnútropolitickej situácii. No význam VI. zväzku, ako aj všetkých *Spisov* Klementa Gottwalda, ďaleko presahuje význam historického dokumentu. Hovorí aktuálnou rečou k dnešku, pomáha nám vysvetľovať dôležité problémy súčasnosti a učí bojovať za ideovú jednotu a akcieschopnosť komunistickej strany. Pravda, v VI. zväzku *Spisov* K. Gottwalda nemožno hľadať priame riešenie niektorých konkrétnych úloh súčasnosti. Pri štúdiu VI. zväzku treba pochopiť podstatu myšlienok K. Gottwalda, odrážajúcich určité zákonitosti vývoja strany a československej spoločnosti, pochopiť, v akej súvislosti tieto práce vznikli. Len to nám umožní správne ich používať, riadiť sa nimi pri riešení konkrétnych úloh prítomnosti.

Veľký význam štúdia diel K. Gottwalda spočíva najmä v tom, že nám pomáhajú orientovať sa v tom-ktorom období, podávajú presné hodnotenie udalostí, v tomto prípade obdobia 1934—1935, ďalej nám pomáhajú zvládnuť metódu straníka-historika, historický materializmus, ktorú K. Gottwald tak skvele ovládal.

Výsledkom svetovej hospodárskej krízy v rokoch 1929—1934, ktorá vnesla hlboký rozvrät do kapitalistického hospodárstva, bolo zostrenie politickej krízy v kapitalistických krajinách. Vyostril sa predovšetkým rozpor medzi vládňúcimi triedami na jednej strane a pracujúcim ľudom na druhej strane. Hnutie pracujúcich máš, ktoré sa v dôsledku krízy dostali do pohybu, ohrozovali buržoázne systémy. Na druhej strane buržoázia zisťuje, že vládnuť starými parlamentnými metódami už nestačí.

Súčasne v dôsledku vyostrenia boja o zahraničné trhy sa naštrbili i vzťahy medzi jednotlivými kapitalistickými krajinami, ktoré napospol hľadajú východisko z krízy v novej imperialistickej vojne.

Aby medzinárodná buržoázia mohla vyriešiť hospodárske ťažkosti a nastupujúcu politickú krízu a súčasne stupňovať vojnové úsilie, stále väčšmi obmedzovala demokratické práva a slobody pracujúcich a nahrádzovala ich nezastrenou fašistickou diktatúrou. Tak chcela zlomiť rast revolučných síl v masách, zbaviť ich možnosti odporu proti kapitalistickému panstvu a zabrániť prepuknutiu revolúcie.

Kapitalistické panstvo bolo pohybom máš najviac ohrozené v Nemecku, v krajine vyčerpanej svetovou vojnou, vojnovými reparáciami a hospodárskou krízou. Nemeckí veľkostatníci a junkeri za pomoci západných, predovšetkým amerických imperialistov v januári 1933 umožnili nástup Hitlerovej moci a tak nastolili fašistickú diktatúru. Príchod fašizmu k moci v Nemecku bol súčasťou plánov medzinárodnej imperialistickej buržoázie na rozpútanie vojny proti SSSR. Západní imperialisti videli v nemeckom fašizme hlavnú údernú päsť proti Sovietskemu sväzu a spoľahlivú hrádzu proti revolučnému robotníckemu hnutiu, ktoré predstavovalo hlavnú oporu socialistického Sovietskeho sväzu v kapitalistických krajinách.

Nástup fašizmu v Nemecku však neprinášal nebezpečenstvo len Sovietskemu sväzu a medzinárodnému proletariátu, ale i malým, predovšetkým s Nemeckom susediacim národom, ktoré sa nemecký imperialismus snažil podmaniť ako nástupište pre ďalšie výboje za svetovládou. Medzi ohrozenými štátmi bolo predovšetkým Československo, jeho robotnícka trieda a všetok pracujúci ľud.

Ceskoslovensko ako typický imperialistický štát netvorilo žiadnu výnimku v sústave kapitalistických krajín. Aj v Československu hospodárska kríza prehĺbila rozpor medzi pracujúcimi a buržoáziou. Podľa vzoru nemeckej buržoázie aj československá buržoázia hľadá vo fašizme cestu na prekonanie svojich hospodárskych ťažkostí a prostriedok na potlačenie revolučného hnutia pracujúceho ľudu. Československá buržoázia však napriek všetkým snahám napodobniť Hitlerovu cestu nemala dost sil nastoliť otvorenú fašistickú diktatúru. Hlavnou prekážkou v uskutočnení fašistických plánov buržoázie bola KSC. Preto prvý úder smeruje predovšetkým proti KSC, ktorá je vohnaná do poloilegality. Tento útok buržoázie proti KSC bol tvrdou skúškou gottwaldovského vedenia. Bol skúškou, či KSC za sťažených podmienok bude vedieť udržať spojenie s masami a viesť ich do boja proti fašistickému nebezpečenstvu. Ukázalo sa, že KSC, naplnená boľševickým duchom, odolala náporu buržoázie. Vedela vytyčiť správne heslá a odrazil všetky útoky buržoázie, namierené proti jej existencii a i pri zostromení terore dokázala udržať si spojenie s masami. Majstrovsky vedela využiť všetky legálne možnosti a účinne si pomáhala aj ilegálnymi metódami práce. K. Gottwald už predtým pripravoval pracovníkov strany, aby sa naučili spájať prácu legálnu s ilegálnou. Preto prechod veľkej časti stranických orgánov a stranického aparátu do ilegality bol uľahčený. Plány buržoázie na rozvrátenie KSC skrachovali. Odrazenie náporu triedneho nepriateľa umožnilo, aby strana rozvinula a omnoho širšie organizovala boj pracujúcich proti hroziacemu nebezpečenstvu.

Za takejto situácie pred pracujúcim ľuďom Československa stála bezprostredná úloha zabrániť hroziacej fašistickej diktatúre. Bezprostrednou úlohou KSC bolo vytyčiť masám spôsob boja proti fašizmu. Preto otázka, ako zabrániť nástupu fašizmu, bola centrálnou otázkou v politike KSC. Politika jednotného protifašistického frontu sa skladá z viacerých dielčích otázok, ako napr.: zmeniť pomer k sociáldemokratickým robotníkom, roľníkom, bojovať za riešenie národnostnej otázky, zmeniť taktiku boja „trieda proti triede“ na boj „so širokými masami proti diktatúre finančnej oligarchie“ a pod. Komunistickej strane, ako aj medzinárodný proletariát ešte vtedy nemali skúsenosti z bojov proti fašizmu. Preto politika Komunistickej strany Československa znamená významné zovšeobecnenie a uplatnenie taktických zásad v robotníckom hnutí vôbec. VI. zväzok *Spisov* Klementa Gottwalda obsahuje práve tieto prvé skúsenosti a je aj ich prvým zovšeobecnením u nás. Išlo predovšetkým o politické zjednotenie robotníckej triedy ako nevyhnutný predpoklad pre úspešný boj proti fašizmu. Preto komunistickej strane obracia zvýšenú pozornosť k sociáldemokratickým robotníkom. V článku *O situácii a taktike jednotného frontu v ČSR* K. Gottwald o tom hovorí: „Preto KSC vydáva pre socialistických robotníkov heslo: Preč od politiky súručenia a spolupráce s buržoáziou — za bojové súručenie komunistickej strany, socialistických strán a maloroľníckych organizácií.“ (str. 54)

Zabrániť nástupu fašizmu bolo možné len utvorením jednotného ľudového frontu všetkých anti-fašistov, všetkých demokratov, pokrokových síl, jednotného ľudového frontu zdola. Zjednotiť rady proletariátu, vyrvať robotníkov spod vplyvu sociálfašistov, zomknúť sa okolo komunistickej strany a vyraziť k útoku proti fašizmu — taká bola najdôležitejšia úloha. Dalej K. Gottwald objasnil, že sila proletariátu vôbec nespočíva v tom, že socialistickí vodcovia sú vo vláde, lebo tam slúžia buržoázii, ale „jeho sila väzí v mimoparlamentných pozíciách, v tom, ako sa vie zjednotiť pre spoločný boj proti buržoázii v závodoch, na uliciach, vo svojich odborných, družstevných a iných organizáciách.“ (str. 59) Tým K. Gottwald zdôraznil, že pracujúci ľud pred hrozbou fašizmu nemôže zachrániť účasť sociáldemokratických strán v koalícijnej vláde. „O osude fašizmu sa nerozhodne za zeleným stolom, v koalícii s buržoáziou, ale mimoparlamentným bojom pracujúcich mas v závodoch, na uliciach, v obciach, v organizáciách. To sú argumenty, na ktoré buržoázia ničoho dá, a nie lokajské reči socialistických ministerialistov.“ (str. 65)

* * *

V boji KSC za jednotný ľudový front proti fašizmu bolo potrebné vysvetľovať masám rôzne nejasné problémy. Bolo potrebné roztrhať ideologické putá, ktoré väčšinu socialistických robotníkov púťali k ich stranám, a tým i k buržoázii. Jedným z hlavných ideologických pút bola národnostná otázka. Československo bolo štátom viacnárrodným, v ktorom český národ bol národom vládúcim. Pretože sám český národ prežil 300 rokov útlaku v Rakúsku, zásluhou buržoáznych ideológov republiky predstava o samostatnej štátnej existencii českého národa splývala v očiach širokých mas českého ľudu viac-menej s predstavou impe-

rialistického Československa, t. j. taktiež utlačujúceho iné národy. „K tomu treba uvážiť i to, že v porovnaní s fašistickými režimami vo všetkých okolitých štátoch sa zdá politický režim v Československu prítom všetkom režimom »demokratickým«, pre široké masy zdánlivo »menší zlom«. Obľúbená buržoázna fráza o Československu ako o »ostrove demokracie« v strednej Európe napomáhala týmto nesprávnym predstavám. (str. 56) V radoch pracujúceho ľudu utlačovaných národov Československa sa odohrával ešte komplikovanejší proces vyjasňovania pomeru k buržoáznej Československej republike. Je len samozrejmé, že komunistická strana nemohla stáť bokom od tohto procesu, ba naopak, správnu odpoveďou na páliivé otázky národnosti bola povinná odtrhnúť pracujúcich národnostných menšín od reakčných strán. KSC žiadala pre tieto národy právo národov na samourčenie až do odtrhnutia. „Súčasne však jasne vyhlasuje, že je proti akémukoľvek anšlusu Hitlerovmu, Pilsudského, Horthyho.“ (str. 72) Tým K. Gottwald rozbil „teórie“ vodcov sociálnej demokracie, ktorí obviňovali KSC z „velezrady“ a z „pomáhačstva Hitlerovi“. Vysvetlil, že heslo o práve národov na samourčenie až do odtrhnutia nie je boľševickým vynálezom, ale je to heslo meštiackej revolúcie. Buržoázia vyťahla heslo o práve národov na samourčenie proti feudalizmu, ale sama nie je schopná zabezpečiť jeho splnenie, preto jeho uskutočnenie ostáva úlohou proletárskej revolúcie. V súvislosti s tým K. Gottwald dokázal, že komunisti nechcú rozbiť, ale upevniť republiku. Prítom však zdôraznil Marxovu poučku, že nemôže byť slobodný ten národ, ktorý utláča národy iné. Odstránenie národnostného útlaku bolo úzko spojené s bojom komunistov proti českej a slovenskej buržoázii, lebo ako hovorí K. Gottwald: „V každom národe, teda i v českom, sú dva národy, národ bohatých a národ chudobných. A ten národ bohatých, národ pánov, vždy reval o „národnej slobode,“ o »národnej jednote«, keď mu išlo o to, aby mohol slobodne strihať a odierať ten národ druhý, národ chudobných, národ rabov. Ale len čo sa títo pozdvihli, aby striasli púta svojich panských „bratov“ a len čo sa ich panstvo vážne otriaslo, hneď sa páni spojili hoc i s „odvekým nepriateľom.“ (str. 74)

V súvislosti s budovaním jednotného protifašistického frontu K. Gottwald na inom mieste hovorí: „...odrazenie protifašistického nebezpečia závisí od toho, ako sa podarí zmeniť terajšiu nespokojnosť socialistických robotníkov s politikou ich strán na aktívny mimoparlamentný boj veľkých častí socialistických strán v jednotnom fronte s komunistickou stranou.“ (Str. 55)

* * *

V súvislosti s bojom KSC za akčnú jednotu robotníckej triedy v Československu za široký ľudový front všetkých pokrokových živlov bez ohľadu na národnosť a stranickú príslušnosť úlohou strany bolo vysvetľovať masám rad ďalších, veľmi závažných otázok, ktoré skresľovali ideológovia sociálnej demokracie. K. Gottwald i tieto ideologické otázky spájal s konkrétnou úlohou strany, s tvorením akčnej jednoty robotníckej triedy. Jednou z dôležitých otázok, v ktorých panoval veľký zmatok hlavne v sociáldemokratickom robotníctve, bola otázka štátu, najmä preto, že sociálna demokracia bola vo vláde. V článku *Sociáldemokratickým robotníkom o teórii Lenina a Stalina* K. Gottwald vysvetlil, že štát nie je nič, čo stojí nad triedami, čo je spravodlivé voči všetkým vrstvám obyvateľstva. „...Kapitalistický štát, to nie sme ani „my“ ani územie od jednej hranice k druhej, nie je to duch svätý, ktorý sa vznáša nad vodami, štát, to je niečo omnoho hmatateľnejšieho: to sú policajti, špicli, četníci, okresní náčelníci, exekútori, vojsko, kasárne, žaláre, policajtské obušky, revolvery, pušky, guľomety, delá, tanky, bombardovacie lietadlá. Slovom štát, to je organizácia násilia jednej triedy na potlačovanie triedy druhej... štát, to je palica, ktorou jedna trieda, a to trieda vládnúca, bije druhú triedu, a to triedu potlačovanú.“ (str. 85)

V súvislosti s otázkou štátu K. Gottwald učil sociáldemokratických robotníkov, že proletariát môže dobyť politickú moc len proletárskou revolúciou, a nie „demokratickou“ cestou, pomocou hlasovacích lístkov, ako to vysvetľovali ich vodcovia. Len proletárskou revolúciou môže pracujúci ľud vyrvať moc z rúk buržoázie a vytvoriť nový typ štátu, kde touto palicou (t. j. štátnym aparátom) bude proletariát biť niekdajších vykorisťovateľov. V článku *Dve cesty — dva světy* K. Gottwald hovorí: „Kým sú rozhodujúce výrobné prostriedky v rukách kapitalistov, je výsmechom hovoriť o skutočnej demokracii. Do toho času zostávajú politicky inštitúcie i »najdemokratickejších« štátov karikatúrou skutočnej demokracie. Aká »demokratická« rovnosť môže ostatne existovať medzi miliónárom a hladným nezamestnaným. Až vyvlastením veľkburžoázie a prevedením jej majetku do spoločenského vlastníctva sa otvára cesta demokracie nie formálnej, nie existujúcej na papieri, ale skutočnej demokracie“.

(str. 106) Správne vysvetlenie podstaty demokracie pomáhalo sociáldemokratickým robotníkom ujasniť postoj k režimu, ktorý im účasť vo vláde sociáldemokratických vodcov skreslovala. Tieto články K. Gottwalda sú názorným príkladom spojenia ideologickej práce s konkrétnymi politickými úlohami strany.

V období boja za jednotný ľudový front proti fašizmu bola strana postavená pred nevyhnutnosť vysvetliť masám pomer komunistov k štátu. Ze to bola otázka veľmi dôležitá, svedčí i tá skutočnosť, že členovia čs. družstevnej delegácie, ktorá roku 1935 navštívila SSSR a bola prijatá v sekretariáte Komunistickej internacionály v Moskve, položili ako prvú otázku K. Gottwaldovi „Nakoľko sa zmenilo stanovisko komunistov k štátu?“ (str. 219) Klement Gottwald už na VII. kongrese Komunistickej internacionály 7. augusta 1935 jasne postavil túto otázku, keď povedal: „My chceme, aby táto republika, kde dnes vládne buržoázia, stala sa republikou sovietskou, socialistickou republikou, v ktorej by vládol pracujúci ľud. To je náš cieľ, za ten bojujeme. Ak je však táto meštiacko-demokratická republika ohrozená krvavým fašizmom, potom bránime túto republiku pred fašizmom a voláme všetkých skutočných socialistov, demokratov a republikánov do spoločného boja, aby sa tejto republike ušetrila najväčšia hanba a pracujúcemu ľudu najväčšia pohroma — krvavá fašistická diktatúra.“ (str. 210)

Tieto sláva K. Gottwalda sa stali trvalou smernicou pre boj strany až do jej oslobodenia Sovietskou armádou. Komunistická strana sa v najťažších chvíľach našich národov stala vedúcou silou národnooslobodzovacieho boja a tým dokázala, že vec národná je jej vlastnou. Ďalšou dôležitou tázkou, úzko súvisiacou s budovaním ľudového frontu proti fašizmu, bola otázka: aké stanovisko majú komunisti k vstupu do vlády? I na túto otázku odpovedal K. Gottwald vo svojej reči na VII. kongrese Komunistickej internacionály. Odpovedal predovšetkým odporocom jednotného frontu vo vedení vládnych socialistických strán, ktorí vystupovali s argumentom, že keď komunisti chcú v jednotnom fronte bojovať proti fašizmu, nech vstúpia do koalície vlády. Klement Gottwald poukázal, že takéto ponuky nemožno vôbec brať vážne, pretože na jednej strane komunistov pozývajú do vlády a na druhej strane vydávajú na komunistov zatykače, zatvárajú ich a odsudzujú ich na dlhé roky do žalára. Pritom však zdôraznil, že komunisti sa nijako nevyhýbajú vážnej diskusii o otázke vlády. Hovoril: „Áno, komunisti sa usilujú o akčnú jednotu proletariátu a i ľudový front všetkých anti-fašistov a stúpcov mieru nielen preto, aby sa pracujúci ľud mohol útokom triedneho nepriateľa brániť, ale aby zhromaždil svoje sily na mohutný protiútok. A keď sa v procese tohto protiútoku pozície buržoázie natoľko otrasú a pozície proletariátu natoľko zosilnejú, že buržoázia nebude môcť zvládnuť masu uvedenú do pohybu, potom môže stať otázka utvorenia vlády jednotného frontu alebo ľudového frontu.“ (str. 215) Klement Gottwald ďalej zdôraznil, že za takú vládu, ktorá by sa opierala o mohutný jednotný front robotníckej triedy, ktorá by proti fašistom skutočne bojovala, komunisti sú a takú vládu budú zo všetkých síl podporovať.

Napriek všetkému úsiliu Komunistickej strany Československa nepodarilo sa získať socialistické strany do bojového sväzku v jednotnom ľudovom fronte. Vinou zradnej politiky pravicových vodcov socialistických strán, ktorí sabotovali všetky akcie jednotného a ľudového frontu, došlo až k Mníchovu a k fašistickej okupácii.

* * *

VI. zväzok *Spisov* K. Gottwalda je významnou učebnicou slávnych dejín Komunistickej strany Československa. Učí nás predovšetkým vážnosti k ideologickej práci a učí nás túto prácu spájať s praktickými úlohami politiky strany.

Politické a ideologické otázky, ktoré rozoberá Klement Gottwald vo svojich prácach, zhrnutých v VI. zväzku *Spisov*, učia nás milovať Sovietsky sväz a chápať nesmierny význam nášho spojenectva so Sovietskym sväzom. V článku *Nemožno sedieť na dvoch stoličkách* hovorí: „...„Pomer k Sovietskemu sväzku je jedným z najdôležitejších meradiel, podľa ktorého možno posúdiť, »kam kto mieri«!“ (str. 245) Táto téza v plnej miere platí i dnes. VI. zväzok *Spisov* K. Gottwalda, ako aj ostatné jeho práce, je školou socialistického vlastenectva a proletárskeho internacionalizmu. Vyzbrojuje nás do boja proti buržoáznym ideológiám v boji za výstavbu socializmu a udržanie svetového mieru.

J. Dúcky

Vydalo Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1954.

Jednou z najväčších a najhúževnatejšie pestovaných legiend československej buržoázie bola legenda legionárska, ktorá mala významné miesto vo falšovaní a skresľovaní udalostí okolo vzniku Československej republiky. V popredí záujmu legionárskej literatúry, ktorú usmerňovala oficiálna inštitúcia tzv. hradnej buržoázie Pamätník odboja, stáli ruské légie, najpočetnejšie i s najpestrejšou minulosťou. Vo veľkom počte publikácií najrozličnejšieho charakteru usilovali sa buržoázni historici a publicisti dokazovať, že čs. légie v Rusku podstatne prispeli k národnému osamostatneniu českého a slovenského národa. Snažili sa preto všemožne zakryť historickú pravdu o skutočnej úlohe légii v Rusku a na Sibíri. Zastierali zločiny, ktoré čs. légie páchali na ruskom ľude z rozkazu západných imperialistov svojou aktívnou účasťou v protisovietskej intervencii. Pestovanie legionárskeho kultu malo pre československú buržoáziu veľký význam. Legenda o légiách, o ich údajnom boji proti rakúsko-uhorskej a nemeckej armáde mala podporiť celú oslobodeneckú legendu o vzniku československého štátu a o úlohe Masaryka, Beneša a Štefánika za prvej svetovej imperialistickej vojny. Pestovanie kultu čs. légii, predovšetkým ich ruskej časti, malo slúžiť k podnecovaniu nenávisťi voči Sovietskemu sväzu a militaristickým záujmom československej buržoázie.

Preto prirodzene jednou z najnaliehavejších úloh československej marxistickej historickej vedy bolo odhalenie lživéj podstaty legionárskej legendy, ako aj všetkých ostatných legiend o vzniku samostatného československého štátu. Súčasne však bolo potrebné ukázať, čo buržoázna literatúra zamlčovala, alebo prevracala úplne na ruby, že v Rusku v období Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie boli Cesi a Slováci, ktorí nemali vôbec nič spoločného so zločinným postupom čs. légii, ale naopak, ktorí sa postavili úplne na stranu sovietskej vlády a ruského ľudu a bojovali za záujmy proletárskej revolúcie. Bolo potrebné ukázať na túto svetlú, revolučnú stránku dejín Čechov a Slovákov v Rusku ako protiklad histórie čs. légii, ktoré stáli v službách imperialistov.

Práca J. Veselého sa pokúša opísať udalosti, ktoré súvisia s činnosťou Čechov a Slovákov v Rusku v rokoch 1917—1920 vcelku, kladúc hlavný dôraz na tých prostých Čechov a Slovákov, ktorí pochopili svetodejinný význam Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie, bojovali v radoch Sovietskej armády a zakladali v Rusku Komunistickú stranu Československa. Veselého knižka má tak dve stránky; v jednej podáva históriu vzniku a rozvoja čs. légii, ich protisovietskeho vystúpenia a ich návrat cez Sibír do Československa, v druhej si všima kryštalizačný proces, ku ktorému došlo v radoch československých sociálnych demokratov v Rusku pod vplyvom revolučných udalostí a napokon prechod najudevomejších na stranu ruských bolševikov. Autor sa snaží uvádzať obidva tábory Čechov a Slovákov v Rusku vo vzájomných súvislostiach, v chronologickom poradí a spája ich tiež primeraným vykresľovaním vnútropolitckej situácie Ruska. Prínos práce spočíva už v tom, že J. Veselý podáva dejiny Čechov a Slovákov v Rusku v rokoch 1917—1920 v celku, pravda, všima si výhradne tých príslušníkov českého a slovenského národa, ktorí zasiahli do politického diania. Masy zajatcov, ktoré sa nezúčastnili ani legionárskeho hnutia a nepostavili sa ani na stranu revolúcie, si autor nevšima, hoci by bolo správne venovať im aspoň menšiu pozornosť a načrtnúť stručne ich osudy. V tých častiach knihy, v ktorých sa Veselý venuje čs. légiám, vychádza takmer výlučne z literatúry, a to predovšetkým z marxistickej, ktorá už v podstate objasnila skutočnú úlohu légii v protisovietskej intervencii, a čiastočne aj z buržoáznej literatúry, najmä z Kratochvíla. Veselý podáva stručnú históriu légii, ukazujúc Masarykove intrigy v légiách na začiatku roku 1918, upozorňuje na záklusné vyjednávanie imperialistických vojenských a diplomatických misii s vedením čs. légii. Ukazuje, ako došlo k intervenčnému vystúpeniu, potom k porážkam, rozkladu a neslávnemu návratu do Československa. V tejto časti neprináša J. Veselý nové fakty (s výnimkou nových údajov o spojení teroristu Savinkova s predstaviteľmi československej buržoázie) a ani nové hodnotenia. Zhrnul iba s dobrými proporciami a epickou príťažlivosťou znalosti už staršieho dáta. V ničom nich ani dostatočne nevyužil. Úlohu čs. légii v Rusku možno objasniť v plnej miere iba v súvislosti s protiintervenčnými plánmi západných imperialistov a s ich úsilím zatiahnuť do tejto špinavej hry čs. légie v Rusku. Veselý venuje tejto otázke pozornosť, problém by si zaslúžil však ešte viac miesta. Autorovi sa nepodarilo najmä dostatočne odhaliť snahy amerických imperialistov o využitie československých légii. Venuje takmer výhradne pozornosť iba francúzskym imperialistom. Francúzi nepochybne mali bezprostredne najväčší vplyv na légie, ale v zákulisí pôsobili vo významnej miere sfly amerického a anglického im-

perializmu. Treba totiž veľmi jasne ukazovať, že čs. légie boli povolným nástrojom v rukách imperialistov, a to predovšetkým zásluhou Masaryka, Beneša a Štefánika a reakčného vedenia légii. Túto skutočnosť bolo potrebné v práci postaviť výraznejšie. Každý krok légii, ako aj každý krok československej Národnej rady a jej predstaviteľov musel byť vopred dohodorený a schválený vládami imperialistických mocností. V tejto súvislosti J. Veselý napr. neukázal správne úlohu Düricha a Štefánika v Rusku. Dürich prišiel do Ruska ako agent francúzskej vlády a až v Rusku sa stal agentom ruskej vlády, ktorá mala najväčší záujem na podriadení čs. légii v Rusku pod svoj vplyv už roku 1916. Bolo treba ukázať, že medzi dohodovými mocnosťami existovala revnivosť v boji o využitie tzv. čs. odboja pre svoje záujmy. Táto revnivosť sa odrážala aj v živote českých a slovenských kolonistov v Rusku. O nezhodách medzi Čechmi a Slovákmi (str. 16) hovorí J. Veselý, že boli „výlučne“ osobnej povahy, v skutočnosti však išlo o rozpory v orientácii zahraničného hnutia československej buržoázie v Rusku, a to v orientácii buď cárofilskej alebo západnickej. Historické fakty nám ukazujú, že čs. buržoázne hnutie za hranicami za prvej svetovej imperialistickej vojny bolo oveľa zložitejšie, že bolo ustavične predmetom záujmu mocností, že interes mocností vystupoval stále v pozadí. Práve tak aj Štefánik prichádzal do Ruska ako agent francúzskej vlády s poslaním, aby urobil nábor čs. zajatcov pre francúzsky front (poslanie do Rumunska sa vynorilo až dodatočne). Súčasne mal izolovať Düricha, ktorý sa stal medzitým agentom ruskej vlády.

Ak sa J. Veselý opieral pri vykreslení úlohy čs. légii v Rusku výhradne o literatúru, hlavný problém, ktorý sa podujal vo svojej práci osvetliť, históriu čs. červenoarmejcov, musel ukázať na základe nového materiálu, pretože tejto otázke nebola doteraz venovaná zvláštna pozornosť. V tejto časti svojej práce prináša J. Veselý mnoho nových zaujímavých faktov a najmä podnetov pre ďalšie skúmanie tejto problematiky. O otázke čs. červenoarmejcov v Rusku, o založení Komunistickej strany Československa v Rusku v máji 1918 sa už niečo napísalo pri rozličných príležitostiach. Obširnejšie sa zaoberal touto problematikou Čeňek Hruška a sám Veselý jej venoval už vo svojej predchádzajúcej práci jednu kapitolu. Treba vyzdvihnúť snahu objasniť doteraz zanedbávaný problém slávnej histórie tých Čechov a Slovákov v Rusku, ktorí sa postavili na stranu Októbrovej revolúcie. J. Veselý ukázal, že dejiny Čechov a Slovákov v Rusku v rokoch 1917—1920 majú dve stránky, ktoré sa veľmi podstatne rozlišujú. Ukázal, že Veľká októbrová socialistická revolúcia bola kryštalizačným činiteľom, ktorý mal za následok podstatné triedenie v tábore príslušníkov českého a slovenského národa. V Rusku boli v rokoch revolúcie nielen čs. légie, ktoré sa postavili proti sovietskej vláde, ale aj Česi a Slováci, ktorí bojovali a prelievali krv za záujmy ruského ľudu, záujmy svetového pokroku na strane sovietskej vlády. J. Veselý venuje pozornosť vzniku sociálnodemokratických organizácií v Rusku po buržoáznodemokratickej revolúcii, neskoršie sleduje založenie časopisu Svoboda v Kijeve, ktorý bol ešte pod značným vplyvom menševikov a konečne sa zameriava na vplyv Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie na najvedomejších príslušníkov robotníckej triedy z radov Čechov a Slovákov. Ti Česi a Slováci v Rusku, ktorí pochopili význam udalostí v Rusku, bojovali už hneď od počiatku občianskej vojny na strane Sovietskej armády pri Kijeve, Narve a Pskove. Pri začatí nemeckého postupu na Ukrajinu príslušníci Iavicovej sociálnodemokratickej organizácie volali na obranu revolúcie do boja proti najúpornejšiemu nepriateľovi českého a slovenského národa, proti nemeckému imperializmu aj čs. légie, ale ich vodcovia na podnet francúzskych poradcov dali prednosť rýchlemu ústupu z Ukrajiny, aby sa nedostali do konfliktu s Nemcami a aby sa súčasne pripravili na protisovietske vystúpenie. Na Ukrajinu sa 24. februára 1918 vytvorila československá revolučná rada robotníkov a vojakov, ktorá volala všetkých Čechov a Slovákov v Rusku na obranu revolúcie. Autor v ďalšej časti svojej práce ukázal boje českých a slovenských červenoarmejcov v boji o Penzu a v najrozličnejších častiach širšej ruskej krajiny. Správne ukazuje, že vrcholným prejavom činnosti českých a slovenských stúpencom Októbrovej revolúcie bolo založenie Komunistickej strany Československa 25. mája 1918 v Moskve. Autor si všima časopisy, ktoré vydávali v Rusku českí a slovenskí komunisti, pozorne sleduje ich propagačný boj proti vplyvu masarykizmu. Časopisy českých a slovenských komunistov odhaľovali veľmi výstižne práve úmysly buržoázie a imperialistov s čs. légiami, stihli závoj z nacionalistickej demagógie a ukazovali správne, že miesto každého poctivého Čecha a Slováka v Rusku je výhradne na strane Sovietskej armády a ruského ľudu. Ukazovali, že ak čs. légie chcú ozaj bojovať proti Nemcom, že majú na to v Rusku príležitosť, bojovať na strane revolúcie. Veselý ukazuje vplyv tejto činnosti českých a slovenských komunistov, na ktorú bol zameraný predovšetkým i moskovský zakladací sjazd KSC. Z čs. légii odchádzali do radov čs. červenoarmejcov všetci tí,

ktorí pochopili, že légie slúžia záujmom reakcie. V záverečných kapitolách sleduje autor rozklad légii a vzrast odporu proti vedeniu légii. Napokon si Veselý všimá návštevu A. Zápotockého, Smerala a Olbrachta v revolučnom Rusku, jej vplyv na československé robotnícke hnutie, ako aj veľký vplyv navráťivších sa čs. červenoarmejcov na rozmach revolučného hnutia v Československu.

I z toho stručného obsahu vlastného jadra knihy J. Veselého vidieť, že J. Veselý sa zaoberá neobyčajne aktuálnou problematikou a v časti o vzniku československého komunistického hnutia v Rusku a o čs. červenoarmejcoch prináša mnoho nových faktov. J. Veselý si vzal za cieľ prehodnotiť dejiny Čechov a Slovákov v Rusku správne predovšetkým tak, že sa podujali odkryť pokrokové a revolučné stránky týchto dejín. Svoj cieľ splnil autor v tomto smere iba čiastočne. Problematika týkajúca sa čs. červenoarmejcov a komunistov v Rusku nestala sa doteraz predmetom historického výskumu. Vzhľadom na túto skutočnosť J. Veselý mal voliť iný prístup k téme, než si zvolil. Miesto syntetického zhrnutia faktov, pozbiieraných predovšetkým z československej komunistickej tlače v Rusku a zo spomienok žijúcich čs. červenoarmejcov, bolo úlohou autora siahnuť k archívnemu materiálu a analyzovať, overiť všetky fakty získané inou cestou. V podobe, v ktorej J. Veselý podáva niektoré údaje o účasti Čechov a Slovákov v Červenej armáde, o ich počte, miesta a ich vojenskom zaradení, majú cenu veľmi problematickú. Autor nielenže necituje prameň, z ktorého čerpá, ale podáva fakty často v takých nepresných a patetických formuláciách, že v podstate uberajú na kvalite ináč cennej i potrebnej práci. Prirodzene, autor pri priekopníckom spracovaní novej tematiky mal rozličné ťažkosti najmä pri zbieraní materiálu. Má si však uvedomiť, že odhaľuje novú stránku československých dejín, významný úsek našich revolučných tradícií a bolo jeho povinnosťou oprieť sa o najpresnejšie fakty, ktoré nepochybne bolo možno získať pramenným štúdiom, ako aj dôsledným overením všetkých faktov, ktoré pozbieral. Ďalším nedostatkom práce J. Veselého je skutočnosť, že nezohľadnil dostatočne význam leninského učenia pre vznik československého komunistického hnutia v Rusku, že nepoukázal na jeho oslobodzujúci význam a na to, ako práve na jeho základe mnohí českí a slovenskí pracujúci v Rusku pochopili zhubný vplyv nacionalizmu, zmysel revolučných udalostí, ako jasne videli význam ruských revolučných udalostí pre český a slovenský národ. V záverečnej časti si autor problémy trochu zjednodušil a podal iba ich celkom stručný náčrt. O odbojovom hnutí v légiách na Sibíri bolo, myslím, treba hovoriť oveľa obsiahnejšie, pretože ono ukazuje, ako masy legiónárov začali triezviť a chápať, kam ich zavlieklo reakčné vedenie a agenti západných mocností. Tu by si boli zasluhovali pozornosť aj pravcoví socialisti, ich ustavičné kolísanie. Bolo treba viac odhaľovať ich služby čs. a ruskej reakcie aj západným imperialistom. Ďalším značným nedostatkom práce je, že autor cituje celé pasáže z dokumentov, a to i také, ktoré už predtým publikoval vo svojej staršej práci (pozri napr. str. 84—85 Provolání československé revoluční rady dělníků a vojáků na str. 172—173 rezolúciu 20. transportu). Na niektorých miestach odcitoval celé pasáže z dokumentov, ktoré už boli uverejnené v iných publikáciách (napr. u Kratochvíla). Domnievam sa, že taký postup nie je správny. Prirodzene, v práci možno dať slovo dokumentom, ale iba potiaľ, pokiaľ bezprostredne a presnejšie pomáhajú objasniť udalosť alebo myšlienku a pokiaľ sa nestávajú iba beztvárnym materiálom, ktorý narušuje spád celej práce a zjasňuje tak pochopenie problému.

Práca J. Veselého má však i napriek nedostatkom, spočívajúcim najmä v tom, že problém československého komunistického hnutia v Rusku iba nadhadzuje, nesporný význam. Zásľuhu autora treba vidieť v tom, že podáva dejiny Čechov a Slovákov v Rusku v celku, zaradzuje ich do širších súvislostí, v ktorých Veľká októbrová socialistická revolúcia hrá hlavnú úlohu. Autor odhaľuje zločinnú úlohu čsl. légii v Rusku a na Sibíri, ale súčasne naznačuje, že v ťažkých podmienkach sa stovky českých a slovenských pracujúcich postavili do radov Červenej armády a bojovali proti ruskej reakcii i cudzím interventom, medzi nimi i proti čsl. légiám. Preto kniha J. Veselého nepochybne splní svoje poslanie pri objasňovaní riešenej problematiky širokého okruhu českých a slovenských čitateľov.

L. Holotík

NAŠE NÁRODNÍ MINULOST V DOKUMENTECH. CHRESTOMATIE K DEJINAM ČESKOSLOVENSKA, I. DÍL. (DO ZRUŠENÍ NEVOLNICTVÍ).

Na vydanie pripravil člen korešpondent ČSAV Václav Husa za spolupráce akademika Václava Vojtíška, dr. Jaroslava Václavkovej, dr. Petra Ratkoša a doc. Jozefa Polišenského. Vydalo Nakladateľstvo Československej akadémie vied, Praha 1954. Strán 564 + 15 fot. príloh.

Vydávanie prameňov patrilo v našej historiografii v minulosti k najviac zanedbávanej oblasti. Chrestomatie, ktoré by podávali výber najvýznamnejších a najcharakteristickejších historických prameňov a dokumentov z našej minulosti, boli u nás vecou úplne neznámou, hoci sa ich potreba vždy veľmi pociťovala. Je nepochybné, že týmto nedostatkom trpela hlavne pedagogická práca na vysokých školách v odbore histórie, ale i širšia verejnosť, ktorá mala záujem o hlbšie preniknutie do našej národnej minulosti.

Túto závažnú medzeru sa v poslednom čase snaží vyplniť *Chrestomatia k dejinám Československa*, ktorej prvý diel nedávno vyšiel. V nej sú prvýkrát zhromaždené významné a charakteristické dokumenty k hospodárskemu, sociálnemu, politickému i kultúrnemu vývinu oboch našich národov. Zostavovatelia chrestomatie venovali pozornosť predovšetkým tým dokumentom, ktoré poskytujú obraz o živote a neustálych triednych zápasoch nášho ľudu proti feudálnym vykorisťovateľom. Značná časť dokumentov je venovaná i rozvoju feudálnych výrobných vzťahov, rôznym formám vykorisťovania a útlaku poddaného ľudu. Iná časť dokumentov sa týka vývoja výrobných síl, rozvoja techniky a výmeny produktov a tovarov v epoche feudalizmu. Pomerne značné množstvo z uverejnených prameňov je venované i otázke vývoja štátu a správy. Pri výbere dokumentov ku kultúrnemu rozvoju našich národov venuje sa pozornosť aj vývinu jazyka českej a slovenskej národnosti. Dostatočnú pozornosť venovali zostavovatelia i prameňom dokumentujúcim prejavy národného českého a slovenského povedomia a odrážajúcim počiatky procesu formovania našich novodobých národov. Z uverejnených dokumentov mnohé sa týkajú odvekých bratských vzťahov našich národov s veľkým národom ruským i ostatnými slovanskými národmi. V mnohých dokumentoch sa stretávame s prejavmi solidarity a spoločného boja nášho ľudu s pracujúcim ľudom nemeckým a maďarským proti spoločným feudálnym utlačovateľom.

Treba poznamenať, že mnohé z uverejnených prameňov a dokumentov, najmä v časti venovanej slovenským dejinám týkajúcich sa prevažne triednych zápasov nášho ľudu, sú publikované vôbec prvýkrát. Vydávaným textom predchádza vždy stručný regist, v ktorom vydavateľia poukazujú na význam dokumentu, rozvádzajú širšie udalosti, ktorých sa dotýka, uvádzajú staršie edície dokumentu a pod. Vybrané pramene a dokumenty sú uverejnené chronologicky a rozdelené do niekoľkých väčších periodizačných období českých a slovenských dejín, ktoré sa v niektorých častiach odlišujú od periodizačných období ustanovených v poslednom čase českými a slovenskými historikmi.

Z povedaného vyplýva, že *Chrestomatia* vcelku splňa svoje poslanie, zhromažďuje výber historických prameňov z našej minulosti, ktoré podávajú všestranný obraz o hospodárskom politickom a kultúrnom živote našich národov. Správnym výberom dokumentov *Chrestomatia* obsahuje množstvo dokladov, ktoré pomáhajú upevňovať v našom ľude, hlavne v mládeži, národnú hrdosť, myšlienku družby národov a pomáhajú pestovať lásku k našej socialistickej vlasti.

Chrestomatia má však i niektoré svoje nedostatky, čo je pochopiteľné, ak berieme do úvahy skutočnosť, že ide o prvé dielo tohto druhu v našej historiografii.

Výber dokumentov je lepší v prvej časti, venovanej dokumentom k českým dejinám, hoci i tu bolo možno vyčítať niektoré nedostatky. Podstatnejšie slabšia je druhá časť, obsahujúca výber dokumentov k slovenským dejinám, preto sa zameriame iba na niektoré nedostatky tejto časti.

Hneď pri prvej, najstaršej časti (čo platí i o časti venovanej českým dejinám) treba poukázať na nedostatočný výber dokumentov k obdobiu veľkomoravského štátu. Veľká Morava ako spoločný štát slovanských kmeňov, z ktorých sa po jej rozpade formuje česká a slovenská národnosť, predstavuje prvú veľkú spoločnú tradíciu našich národov a bolo jej potrebné pri výbere dokumentov venovať omnoho väčšiu pozornosť. V druhej časti (Obdobie vrcholného feudalizmu 1200—1526) sa nestetávame so žiadnym dokumentom alebo prameňom, ktorý by hovoril niečo o vpáde Tatárov v polovici XIII. stor. na naše územie, hoci táto udalosť hlboko zasiahla do osudov nášho ľudu a znamenala zničenie dovtedajších výsledkov jeho tvorivej práce. V tejto časti niet ani najmenej zmienky o Matúšovi Trenčianskom a jeho účasti v bojoch o uhorskú korunu. I keď táto osobnosť zohráva v týchto bojoch negatívnu úlohu, živá tradícia, ktorá so o tomto oligarchovi na Slovensku vždy udržovala v čase slovenského národného obrodenia zohrávala progresívnu úlohu, ako konečne i skutočnosť, že Čák bol prívržencom českého kandidáta na uhorský trón, je dostatočným dôvodom pre uverejnenie dokumentu o týchto udalostiach. Nedostatočný je i výber dokumentov vzťahujúcich sa na ohlasy husitského revolučného hnutia na našom území. Na druhej strane v celej slovenskej časti *Chrestomatie* sa príliš veľa miesta venuje dokumentom z oblasti banskej výroby a baníctva vôbec (z celkového počtu dokumentov viac ako celá štvrtina). Je to zrejme

preceňovanie tohto odvetvia priemyselnej výroby na úkor celkového hospodárskeho vývinu krajiny. Tak sa potom stáva, že sa venuje málo miesta ostatným odvetviám výroby (najmä poľnohospodárstvu), ale i sociálnemu položeniu pracujúceho ľudu v jednotlivých obdobiach. Tak napr. malá pozornosť sa venuje tureckému nebezpečenstvu a tureckým vpádom na naše územie, ktoré zhubne postihovali široké masy obyvateľstva. Popri nedostatku dokumentov o celkovom položení ľudu závažnou chybou je hlavne nedostatočný výber dokumentov o neustálych protifeudálnych bojoch roľníctva. Spoločným nedostatkom oboch častí *Chrestomatie* je, že sa v nej neobyčajne málo miesta venuje hospodárskym a sociálnym stykom a vzťahom oboch našich krajín v minulosti. V slovenskej časti je nedostatočne dokumentovaný i rozvoj kapitalistických prvkov v druhej polovici XVIII. stor. (vznik manufaktúr, rozvoj domáceho remesla, vyhánanie roľníkov z pôdy a pod.). V oblasti nadstavby vypadli z *Chrestomatie* niektoré význačné prejavy slovenského národného povedomia (Magin a i.).

Na druhej strane treba však zdôrazniť, že slovenská časť *Chrestomatie* obsahuje celý rad dokumentov, ktoré sú netypické a necharakteristické pre celkový historický vývin nášho územia a jeho ľudu za feudalizmu. Pri jej zostavovaní a pri výbere materiálu sa ešte nepodarilo celkom sa odpútať od závislosti od starších edícií pramenného materiálu, čím sa nevyhlo uverejneniu celého radu zbytočných privilégii a výsad pre vládnuce triedy. Pri výbere dokumentov sa nesledovalo vždy dostatočne triedne hľadisko a do diela sa nedostali mnohé významné dokumenty o útlaku, vykorisťovaní a neustálom protifeudálnom boji pracujúcich mäs obyvateľstva.

Slovenská časť *Chrestomatie* nie je však bez nedostatkov i po iných stránkach. Preklady cudzojazyčných textov sú na mnohých miestach chybné a nevystihujú často správny zmysel originálu. Úvodné registry k textom sú často príliš stručné a neobjednávajú čitateľa s udalosťou a s okolnosťami, ktoré sa k nej viažu. To isté možno povedať i o poznámkach k textom, ktoré iba v malej miere pomáhajú čitateľovi vniknúť hlbšie do uverejneného textu.

Všetky tieto nedostatky bude možné pri nasledujúcom vydaní *Chrestomatie* odstrániť. *Chrestomatia k dejinám Československa* bude tak i vo svojej slovenskej časti lepšie plniť svoje poslanie.

P. Horváth

EMA LEDEREROVÁ, POČIATKY PRIEMYSELNÉHO KAPITALIZMU V UHORSKU.

Vydalo Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1954. Strán 252.

Medzi najdôležitejšie vedecké problémy, ktorých riešenie stojí pred maďarskými a slovenskými historikmi, patrí i otázka počiatkov a rozvoja kapitalizmu v Uhorsku, resp. na Slovensku. Maďarská marxistická historiografia už obrátila pozornosť na tento problém a v poslednom čase vyšli v Maďarsku dve práce z tejto problematiky. Je to Méreiho práca: *Magyar iparfejlődés 1790—1848* a Ledererovej kniha *Az ipari kapitalizmus kezdetei Magyarországon*. Posledná práca vyšla teraz i v slovenskom preklade vo Vydavateľstve SAV.

Práca E. Ledererovej sa zaoberá štúdiom uhorského priemyslu v rokoch absolutizmu (1849—1867). Problém sa autorka snaží rozobrať veľmi zoširoka, nevšíma si len samotný priemysel, ale i akumuláciu kapitálu, vývoj vnútorného trhu, priemyselnú a obchodnú buržoáziu, robotníctvo, jeho postavenie a iné otázky. V tomto smere treba knihu hodnotiť ako priekopnícku a pri jej celkovom hodnotení neslobodno zabúdať, že bola napísaná ešte roku 1951, keď mnoho otázok ideových a metodických nebolo rozriešených.

Snahou autorky bolo dokázať, že kapitalizmus sa v Uhorsku po zrušení nevoľníctva i napriek koloniálnej politike Viedne rýchlo rozvíjal. Túto skutočnosť sa jej v plnej miere podarilo dokázať. V tom je hlavný klad práce, ktorý preváža jej nedostatky.

Hlavným nedostatkom knihy je skutočnosť, že jej autorka nepozná, lepšie povedané, neberie do úvahy priemyselný vývoj pred rokom 1848. Práve prelo aj kladie počiatky kapitalizmu (resp. kapitalistickej výroby) v Uhorsku iba do štyridsiatych rokov XIX. stor., hoci sa táto začala najmenej o sto rokov skôr. V tomto smere si autorka bohužiaľ nevšíma ani materiál, ktorý znieša buržoázna historiografia (Futó), ani Méreiho prácu (*Magyarország gyáripára az 1784—85 évi gyárstatisztika tükrében*, Magyar ipar, roč. 1943 a 1944 ktorá vyšla pred vydaním jej knihy).

Tento nedostatok je, pravda, na škodu celej práce a jej koncepcie. Prejavuje sa zvlášť v prvej kapitole knihy, v ktorej autorka študuje vznik priemyselnej buržoázie a vnútorného trhu, ktorý kladie do študovanej doby. Nezniesla tu však nijaký presvedčivý materiál na

to, aby mohla dokázať, že vnútorný trh sa nevyvíjal už pred zrušením nevoľníctva, alebo koniec-koncov, že vývin tohto vnútorného trhu bol dokončený v dobe, ktorou sa práca zaoberá. (Pozri aj nadpis Vznik). Autorka si bola hádam toho i sama vedomá, pretože sa o tejto problematike vyslovuje veľmi nejasne a opatrne a vlastne otvorene uvedenú tézu ani nepostavila. Jednako však koncepcia celého diela jasne smeruje k takémuto chápaniu. Práve tak nemožno súhlasiť s tvrdením, že by už pred dobou, ktorou sa autorka zaoberá, obchodný kapitál, ktorý mal vo vývoji priemyslu obrovskú úlohu, neprenikol do výroby a nevytváral priemyselné podniky. Len v samotnej Bratislave bolo na konci XVIII. stor. niekoľko obchodníkov, ktorí vlastnili významné manufaktúry (Wachtler a spol., Szakmáry, Strasser, Hummel a i.) Práve tak sa už na konci XVIII. stor. niekoľko cechových majstrov stalo manufaktúristami.

Ďalším nedostatkom knihy je zlé metodické zvládnutie materiálu. To sa najjasnejšie javí na druhej kapitole (Veľkostatkári a obchodní kapitalisti). Táto kapitola, nazvaná veľmi voľne, zaoberá sa problémami akumulácie kapitálu, politickou úlohou najvyššej veľkostatkárskej aristokracie, nedostatkom kapitálu v Uhorsku, politickou a hospodárskou úlohou veľkostatkárov a obchodníkov, stavbou železníc, špekuláciami a podvodmi okolo nich a nakoniec i postavením robotníctva na týchto stavbách. Problematika tejto kapitoly mala byť rozdelená rozhodne do viacerých kapitol. Metodické nedostatky sa cilia na každom mieste, keď sa o jednom probléme hovorí na viacerých miestach knihy a naopak, kapitoly nemajú jasne vytyčenú problematiku. Metodicky zle je využitý i archívny materiál, z ktorého je v práci zbytočne mnoho podrobností, ktoré sú často podávané beletristickým štýlom.

Autorka by sme chceli ďalej vyčítať nedostatočnú znalosť teórie: napr. neujasnila si presne pojem továrne a manufaktúry. Rozhodne nemožno pokladať za manufaktúry cechové krajičské dielne, pracujúce na priamu objednávku zákazníka, a nie pre trh. Mohlo by sa tu hovoriť len o vytváraní kapitálove silných jednotlivcov, ktorí si podmaňujú ostatných drobných výrobcov, ktorí sa popri nich nemôžu presadiť. Taktiež napr. nemožno pokladať haličskú súkenku, vybavenú parnými a inými strojmi, za manufaktúru len preto, že dávala svoje výrobky tkať aj cechovým remeselníkom (str. 250), pretože prvé mechanické tkáčske stavy sa od ručných líšili len tým, že boli omnoho produktívnejšie a nevyrábali podstatne kvalitnejšie výrobky, ako je to, povedzme v našej dobe.

O nedostatočnom osvojení si teórie hovorí i to, že autorka na viacerých miestach hovorí o akési nepochopiteľnej kapitalizácii priemyslu. (Tu myslí najskôr niečo podobného, ako bola kapitalizácia feudálneho veľkostatku, čo je v súvislosti s priemyslom nedomyšlený termín.) O tomto nedostatku koniec-koncom svedčí i samotný názov knihy (priemyselný kapitalizmus) a samotné chápanie problematiky. Autorka si neujasnila rozdiel medzi termínmi kapitalizmus, kapitalistická výroba a kapitalistická spoločensko-hospodárska formácia. Pojem priemyselný kapitalizmus nutne zväzda k domnieňke, že tu bol aj nejaký iný kapitalizmus. čiže vedie na pozície Pokrovského „obchodného kapitalizmu“. Kniha by sa mala správnejšie nazývať Počiatky kapitalistického priemyslu (ak sa už majú použiť výrazy priemysel a kapitalizmus), pravda, s tou výhradou, že tento kapitalistický priemysel neexistoval len od zrušenia nevoľníctva.

Charakteristické pre autorku je, že všeobecne stavia veľmi ďalekosiahle závery. Sme toho názoru, že v tomto smere mala byť omnoho opatrnejšia, a to práve preto, že jej kniha bola jednou z prvých prác tohto druhu v maďarskej marxistickej historickej literatúre. Či tieto autorkine závery obstoja vo svetle hlbšieho archívneho štúdia slovenských a maďarských historikov, ukáže sa iste veľmi skoro.

Najlepšou časťou knihy je III. kapitola, ktorá sa zaoberá priemyselným robotníctvom a jeho postavením. Autorka sa pokúsila na základe štatistických údajov, stojacich k dispozícii, presnejšie určiť stav robotníctva, no jej vývody, ako na to poukázali maďarské recenzie práce, budú sa musieť brať so značnou rezervou. Omnoho lepšia je tá časť, kde sa autorka zaoberá organizovaním a pohybmi robotníctva a prenikaním prvých ideológií do tohto hnutia. Ukázala, že počiatky uvedomeleho robotníckeho hnutia treba klásť k roku 1863. V tomto roku bol prvý uvedomelý robotnícky štrajk v Kőbányi, začalo sa organizované a do určitej miery i ideologicky usmernené hnutie robotníctva. I buržoázia si začala v tom čase všímať robotnícke hnutie a dáva ho policajne sledovať.

Autorka ukázala, že prvou etapou robotníckeho hnutia bolo spontánne hnutie za nezávislosť, v ktorom sa pomerne slabou uplatňoval prvok triedneho boja, neskôr v hnutí silnel lassalizmus, ktorý nehodnotí výslovne pasívne, keďže v boji proti rôznym malomeštiackym ideológiám (Schultze-Delitsch) zohral pokrokovú úlohu. Na základe publikovaných i ňou objavených dokumentov veľmi výrazne ukázala na vzťahy uhorského robotníckeho

hnutia k I. internacionále a na jej vplyv na toto hnutie. Dalej ukázala na veľkú úlohu Karola Farkaša v prvých rokoch robotníckeho hnutia. Všimla si i štrajkové hnutie štíavnických baníkov roku 1852.

Treba vyzdvihnúť autorkinu usilovnosť v zbieraní archívneho materiálu, škoda však, že nepreštudovala archívy obchodných komôr a žúp. Z okrajových území bývalého Uhorska má však len veľmi málo materiálu. Citelný je najmä nedostatok materiálu zo Slovenska. Za klad práce treba pokladať i použitie materiálu z novin (najmä Pesther Lloyd). Autorka však tento materiál na mnohých miestach nevedela používať kriticky a metodicky správne. Na časopisy ako dôležitý prameň štúdia priemyslu bude treba myslieť i v budúcnosti.

* * *

Samotná práca a autorkine závery boli v Maďarsku podrobené kritike. Posledne najviac pripomienok zniesol Sándor Vilmos v časopise Századok, roč. 1953, č. 2—3 (v rubrike diskusie). Sándor vytkol E. Ledererovej, že celý vývin rokov absolutizmu chápe jednodielne bez toho, že by hľadala nejaké predelové body a hlbšie rozviedla koloniálnu politiku Viedne v súvislosti so všeobecným politickým vývojom v Rakúsku, ktorý mal na hospodársku politiku a vzťahy rakúskej buržoázie voči Uhorsku nepochybný vplyv. Sándor ukázal, že je podstatný rozdiel medzi rokmi 1849—1860 a dobou nasledujúcou (po vyrovnanie). V rokoch 1860—67 sa podľa Sándora uhorská buržoázia v dôsledku krízy absolutistického systému v Rakúsku vynaňuje z područia rakúskej buržoázie, dostáva sa do popredia hospodárskeho vývoja Uhorska a určuje jeho beh. Sándor, hodnotiac autorkinu koncepciu koloniálnej politiky, vyčítal jej, že apologizuje rakúsku buržoáziu, keď píše, že táto rada videla podnikateľský ruch v Uhorsku a že uhorská buržoázia vznikla ako privesok rakúskej a tvrdí, že uhorská buržoázia sa vyvinula nie ako privesok rakúskej, ale v boji proti nej. Autorka vyčítal, že dostatočne neukázala, ako sa rakúska buržoázia snažila podmaniť uhorský trh, v čom vidí najväčšiu prekážku rozvoja priemyslu v Uhorsku a že neukázala úlohu rakúskej peňažnej aristokracie, ktorá sa stala po roku 1848 pánom Rakúska na kolonizovaní Uhorska.

Sándor ďalej vystúpil aj proti niektorým iným záverom E. Ledererovej, ktoré väčšinou vyplývajú z nedostatočného hlbšieho zhodnotenia hospodárskych a politických vzťahov medzi Rakúskom a Uhorskom a koloniálnej politiky Viedne. Doplnil a opravil niektoré autorkine tvrdenia (napr. ukázal, že poľnohospodársky priemysel nemožno chápať ako celok, ale že od neho treba oddeliť mlynársky priemysel, ktorý mal podstatne iný charakter a vývoj), ukázal na silné pozície uhorskej obchodnej buržoázie a na členenie v rámci samotnej uhorskej buržoázie. Dalej zniesol niekoľko čísel, ktoré ukazujú silné pozície uhorského železiarstva v pomere k rakúskemu a pod.

Kniha i napriek svojim nedostatkom poslúži nielen historikom, ale aj iným pracovníkom v oblasti spoločenských vied, pretože predbežne niet ani buržoáznej práce, ktorá by si všimla vývoj priemyslu aj na Slovensku a práce maďarských buržoáznych historikov (Futó, Horváth Mihály) všimajú si problém len povrchno, bez štúdia archívneho materiálu a bez toho, žeby študovali také dôležité otázky, ako je vývoj vnútorného trhu, výrobné vzťahy, postavenie robotníctva, vývin buržoázie a pod.

Domnievame sa, že ak práca E. Ledererovej podnieti záujem o štúdium dejín priemyslu na Slovensku, jej preloženie do slovenčiny splní svoje poslanie.

A. Spiesz

MAKKAI LÁSZLÓ. A MAGYAR PURITANUSOK HARCA A FEUDALIZMUS ELLEN.

(Protifeudálny boj uhorských puritánov). Budapešť 1952. Strán 186.

Maďarskí historici sa už v niekoľkých publikáciách snažili oživiť a marxisticky zhodnotiť tak pokrokové tradície maďarského národa, ako aj tie, ktoré patria k pokrokovým revolučným tradíciám všetkých národov žijúcich v bývalom Uhorsku. Podrobne sa zaoberali napr. revolučným rokom 1848, uhorským jakobínskym hnutím atď. L. Makkai sa snaží v tejto svojej práci rozobrať puritánske hnutie v uhorskej reformovanej cirkvi v prvej polovici XVII. stor. a ukázať jeho pokrokový charakter. Opiera sa pritom o konštatovanie Fridricha Engelsa, ktorý vyzdvihol pokrokový charakter kalvínskej reformácie. Puritánske hnutie v holandskej reformovanej cirkvi — hovorí Engels — stalo sa ideológiou buržoázie bojujúcej proti španielskemu a nemeckému útlaku a bolo aj ideologickou zbraňou anglic-

kej buržoázie najmä v druhej etape anglickej buržoáznej revolúcie. Po rozbere anglického puritánskeho hnutia, ktoré malo podľa autorovho tvrdenia najväčší vplyv na uhorský puritanizmus, prechádza na analýzu tohto hnutia v Uhorsku.

Keďže maďarskí buržoázni historici, ktorí sa puritánským hnutím doteraz zaoberali, odtrhli tento nadstavbový zjav od spoločenskej základne, autor venuje veľkú pozornosť rozboru spoločenskej a ekonomickej situácie tej časti Uhorska, kde sa puritánske hnutie medzi príslušníkmi reformovanej cirkvi šírilo, teda Sedmohradska a niektorých východo-uhorských stolíc (tzv. Partium a sedem stolíc na území horného toku rieky Tisy). Následkom vojnovej konjunktúry tovarová výroba v tejto časti Uhorska sa v druhej polovici XVI. stor. rozvíjala doteraz nevídaným tempom, najmä v mestečkách. Obilie, víno a dobytok dodávali na trh nielen zemepánske majere, ale v značnom množstve i tunajšie poddanské mestečká. Roľníci obyvatelia týchto mestečiek mali totiž rôzne výsady najmä hospodárskeho, ale i politického charakteru. Mohli sa napr. vykúpiť z robotných povinností, správa obce nebola natoľko závislá od zemepána, ako správa poddanských dedín atď. Ich hospodárske polozenie bolo teda výhodnejšie ako poddanských obcí.

Rozvoj tovarovej výroby v mestečkách prerušili príslušníci vládnucej triedy masovým zaberaním pôdy pre majere, ktoré začali zakladať najmä od začiatku XVII. stor. Nezastavili sa ani pred zaberaním viníc. Privilegované postavenie feudálov, ktorí sa usadzujú v tomto období vo väčšom počte v mestečkách, umožňuje im úspešne obchodovať a vytláčať z trhu roľníkov, obyvateľov poddanských mestečiek. Títo roľnícki poddani, bývalí majitelia viníc, strácajú teraz svoje vinice, pracujú vo viniciach ako nádenníci. Zrušením niektorých výsad poddanských mestečiek feudálmi, najmä obnovením príp. zvýšením ich robotových povinností, vytláčajú feudáli poddanych roľníkov v mestečkách vždy viac a viac z účasti na tovarovej výrobe. Na zvyšujúci sa útlak reagujú poddani rôznymi formami protifeudálneho boja. Autor vidí v nich nielen protifeudálnych roľníckych bojovníkov, ale aj prvých bojovníkov za kapitalistický rozvoj. Poddani z týchto mestečiek (ako sú napr. Gönc, Mád, Szikszó, atď.) sa masovo pridávajú i k roľníckemu povstaniu Petra Császára, ktorý spája protifeudálny boj poddanských más s bojom proti drancovaniu cudzích žoldnierskych vojsk. Jedna z príčin porážky tohto povstania bola skutočnosť, že povstalci nepoznali nijakú pokrokovú protifeudálnu ideológiu, ktorá by im bola bývala zbraňou proti feudálnemu útlaku. Takúto protifeudálnu ideológiu núkali obyvateľom poddanských mestečiek puritánski kazatelia.

Autor v úvodnej časti svojej štúdie načrtáva aj počiatky puritánskeho hnutia v Uhorsku. Konštatuje, že uhorská reformovaná cirkev sa ešte aj začiatkom XVII. stor. nachádzala vo veku feudalizmu. Bola závislá od feudálnych patrónov, od synody kazateľov, kde rozhodujúcu úlohu hrali biskupi, dekaní, v nemalej miere i od sedmohradského kniežata. Najmä následkom svojvoľných počínaní niektorých feudálnych patrónov i zosilňujúcej sa protireformácie začínajú pokrokoví kazatelia, opretí o masy reformovaných poddanych, uvedomelejšie bojovať proti týmto feudálno-katolíckym prežitkom za vytvorenie cirkevných presbyterských sborov. Vodičom v tomto boji sa stala puritánska ideológia.

V nasledujúcich troch kapitolách autor načrtáva jednotlivé etapy uhorského puritánskeho hnutia. V prvej kapitole sa zaoberá počiatkami hnutia, ktoré kladie do rokov 1630—1646. K najhorlivejším príslušníkom puritánskeho hnutia patria tí reformovaní kazatelia, ktorí študovali v Anglicku, kde sa oboznámili s konkrétnymi bojovými skúsenosťami anglických puritánov. K najdôslednejším bojovníkom patri Ján Tolnay Dali. Tento reprezentuje radikálne krídlo uhorských puritánov. Podľa jeho názorov, „úplnú reformáciu“ možno i v uhorskej reformovanej cirkvi, práve tak ako v anglickej, uskutočniť iba zapájaním širokých más reformovaných veriacich, poddanych do hnutia, do boja pre takúto reformáciu. I poddani majú byť členmi presbyterských sborov, majú mať teda právo rozhodovať o cirkevných otázkach. Tolnaymu sa podarilo osobnou agitáciou získať pre puritánske hnutie predovšetkým roľníckych obyvateľov v mestečkách, ktorých feudáli v tomto období zbavujú rôznych privilégií. Reakčná časť reformovaných kazateľov i vyššia reformovaná cirkevná hierarchia veľmi rýchlo vystihla vážne nebezpečenstvo, ktoré jej hrozí zo strany radikálnych puritánov, znemožnila predovšetkým Tolnayho činnosť i na reformovanej akadémii v Sárišskom Potoku.

Druhé obdobie autor nazýva presbyteriánskym obdobím uhorského puritánskeho hnutia (1646—1652). V tomto období sa na čelo hnutia dostáva Pavol Medgyesi. Medgyesi a Bisterfeld, profesor gyulafehérvárskej akadémie, ktorý sa sem dostal z Nemecka, zastávajú názor, že reformy treba uskutočniť úzkou spoluprácou so sedmohradským kniežatom a ostatnými reprezentantmi feudálnej moci. Neuvedomili si skutočnosť, že reorganizácia uskutočne-

ná „zhora“ znamená zároveň zrieť sa najvýznamnejšej požiadavky puritánov, odľučovania cirkvi od štátu, zrieť sa však i demokratizácie cirkevnej správy. Medgyesi a jeho prívrženci chceli dosiahnuť zavedenie presbyterských sborov najmä na synodách, avšak nevedeli zdo-
lať centralistické úsilie sedmohradského knížacieho dvora. V tomto období Bisterfeldo-
vou zásluhou je styk uhorských puritánov s Anglickom a Holandskom veľmi živý.
I Komenský bol pozvaný do Uhorska pravdepodobne z jeho iniciatívy.

V treťom období puritánskeho hnutia, ktoré obdobie autor nazýva podľa revolučného
krídla anglických puritánov obdobím independentným (independenti — nezávislí), dochádza
i napriek stálemu útoku reakcie v dôsledku zapájania väčšieho množstva poddanských mäs
do puritánskeho hnutia k ďalšiemu radikalizovaniu hnutia. Poddanské masy, predovšetkým
v mestečkách, v tomto období stupňujú pod vplyvom demokratických zásad puritánskeho
hnutia protifeudálny boj. Dochádza k zakladaniu presbyteriánskych sborov v niektorých
poddanských mestečkách, a to i napriek protestu patrónov. Širia sa maďarské preklady
anglických puritánskych prác. Najvýznamnejším ideologickým vodcom puritánov je v tomto
období Ján Apáczai Csere, ktorý pochádza zo sikulskej poddanskej rodiny. Tento vo svojej
Encyklopédií, ktorá vyšla v Utrechte roku 1655, bojuje dôsledne za spoločenský pokrok. Zdô-
razňuje napr. právo každého človeka (i poddaného) vystúpiť proti vláde tyranov, potrebu
osvetovej činnosti medzi ľuďmi i Komenského pedagogické výsledky, napr. zásadu vyučovať
na školách v materinskom jazyku, za čo bojujú i puritáni.

Boj puritánov proti feudálnej cirkevnej správe nadobúda také rozmery, že Juraj II. Rá-
kóczy sa obáva otvorených nepokojov, že ho stihne podobný osud ako anglického panovní-
ka Karola I., ktorý bol popravený zásluhou radikálnych puritánov. Reakcia sa usiluje preto
o likvidáciu puritánskeho hnutia krutým prenasledovaním jeho prívržencov. Do bojov pu-
ritánov proti reakcii zasahujú však zahraničnopolitické udalosti. Keď Turci rozšírili svoju moc
v Uhorsku a zmocnili sa aj niektorých stredísk puritánskeho hnutia, nastáva rozklad hnu-
tia. Puritanizmus sa v nasledujúcom období stáva vnútornou záležitosťou reformovanej
cirkvi. Autor záverom konštatuje, že pre zaostale spoločenské pomery krajiny ostalo pu-
ritánske hnutie iba zárodkovým javom. Veď zárodkom buržoázie bola i tá vrstva, pre ktorú
bola určená, „poddanskí mešťania“ v sedmohradských a východouhorských stoliciach.

Makkai sa vo svojej štúdií zaoberá nesporne zaujímavou a z marxistického hľadiska má
lo spracovanou tematikou uhorských dejín. I slovenskí historici sa budú musieť v budúcnosti
hlbšie zaoberať problematikou šírenia reformačných myšlienok na Slovensku, doplniť a pre-
hodnotiť staršie názory na reformáciu u nás. Je preto už teraz potrebné poukázať na aktuál-
nosť tematiky, avšak zároveň i na niektoré nedostatky, ktoré sa v tejto štúdií vyskytujú.
S nedostatkami sa podľa našej mienky stretávame práve v tej časti Makkaiho práce, ktorá
si zasluhuje zvýšenú pozornosť i slovenských historikov. Sú to konštatovania týkajúce sa
ekonomickej i spoločenskej štruktúry východouhorských mestečiek. Niektoré z týchto konšta-
tovaní majú totiž všeobecný charakter, vzťahujú sa na spoločenskú a ekonomickú štruktúru
uhorských mestečiek a miest vôbec. Myslíme predovšetkým na autorovo tvrdenie o existencii
kapitalistických zárodkov, kapitalistických prvkov v týchto mestečkách v druhej polovici
XVI. stor. Podľa našej mienky autor toto svoje tvrdenie dostatočne nerozvádza, ani ho ne-
podloží dostatočne konkrétnym materiálom. Hovorí iba všeobecne o narastaní tovarovej
výroby v týchto mestečkách, o zhromaždení obchodného kapitálu v rukách majiteľov viníc
a obchodníkov s vínom, i tých, ktorí sa intenzívnejšie zaoberali chovom dobytky, o rozvoji
výrobných síl v pôdohospodárstve, napr. pri obáraní viníc. Toto všetko však ešte nesvedčí
o vzniku kapitalistických prvkov. S podobnými javmi sa stretávame i inde, v každom období
feudálneho spoločenského poriadku. Bez hlbšej analýzy nemôžeme prijať ani tézu, že kým
v týchto mestečkách sa stretávame s kapitalistickými prvkami, v mestách ich nenachádzame.
K týmto závažným teoretickým otázkam sa budeme musieť vracaa a riešiť ich na pod-
klade podrobnejšieho skúmania materiálu a v širšej súvislosti.

Z existencie zárodkových kapitalistických prvkov v niektorých východouhorských mesteč-
kách autorovi dosť mechanicky vyplynula téza, že puritánske hnutie anglickej buržoázie
vyvolávalo najsilnejší ohlas u príslušníkov uhorskej reformovanej cirkvi u tzv. „poddan-
ských mešťanov“, (jobbágyolgárok), ktorí reprezentovali zárodek buržoázie. Z nich sa
regrutovali najhorlivejší bojovníci proti katolicko-feudálnym prežitkom v uhorskej re-
formovanej cirkvi. V nich vidí protifeudálnych bojovníkov, ktorí nebojú iba
za zmiernenie feudálneho útlaku, ale aj za šírenie a upewnenie kapitalistických prvkov.
Autor tu dosť mechanicky prenáša skutočnosť, ktorá platí v Anglicku, na uhorské pomery.
I keď upozorňuje na nerozvitosť, na zárodkový stav tunajšej „buržoázie“, tunajších „pod-
danských mešťanov“, jeho tvrdenia sa nám zdajú mechanické a nepresvedčivé.

Treba však konštatovať, že i napriek týmto nedostatkom László Makkai vo svojej štúdií na podklade bohatého materiálu zachycuje veľmi podrobne dejiny uhorského puritánskeho hnutia. Podrobne a starostlivo rozoberá i postoj, činnosť a koncepciu najvýznamnejších predstaviteľov hnutia, ako aj sedmohradského kniežacieho dvora. Správne poukazuje i na pokrokové prvky hnutia. Z jeho opisovania vyplýva konečne skutočnosť, že puritánske hnutie je jedna z pokrokových tradícií maďarského národa; nerozšírilo sa však medzi príslušníkmi nemaďarských národností bývajúcich v Uhorsku, ani napr. medzi slovenskými reformovateľmi v Zemplínskej stolici. Nevylučujeme však ani tú možnosť, že autor tejto otázky nevenoval náležitú pozornosť.

A. Gácsová

RUDOLF BECKMANN, K DIPLOMATICKÉMU POZADÍ MNICHOVA. KAPITOLY O BRITSKÉ MNICHOVSKÉ POLITICE.

Vydalo Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1954. Strán 376.

Podľa slov samotného autora kniha *K diplomatickému pozadí Mnichova* si nekladie úlohu objasniť celú históriu mnichovských udalostí. Sústreďuje sa na politiku jedného účastníka mnichovského sprisahania — Anglicka. Nejde v nej však iba o odhalenie a objasnenie postupu otvorených anglických podporovateľov a priaznivcov profašistickej a protisovetskej politiky, a hlavne o usvedčenie zo zhodných cieľov politika, ktorý si vytvoril legendu „muža proti Mnichovu“, Churchilla.

Treba povedať, že tento zámer sa podarilo autorovi úspešne uskutočniť, a to vďaka hlavne metóde, ktorou riešil svoju úlohu. Pri štúdiu knihy čitateľa od začiatku zaujme spôsob, ktorým autor pristupuje k materiálu i výkladu. Na rozdiel od mnohých prác z obdobia najnovších dejín v našej publicistike, ktoré pracujú hlavne „metódou“ chronologického soraďovania „usvedčujúcich“ citátov, Beckmann dokumenty analyzuje. Ako základný materiál popri sovietskych prácach a prameňoch užíva anglické a americké sberky dokumentov o zahraničnej politike, zápisy schôdzok anglických snemovní, časť rozsiahlej memoárovej literatúry o tomto období, ako aj materiály z československých archívov (Ministerstvo zahraničných vecí a bývalá ministerská rada). Porovnávaním dokumentov o činnosti jednotlivých politických činiteľov, širokou a často dôvtipnou rekonštrukciou politickej situácie i možností hlavných účinkujúcich na mnichovskom javisku vykresľuje presvedčivý, politický obraz temnej zakulisnej činnosti kšeftárov s osudmi národov.

Kapitoly, kde sa autor najdôslednejšie pridŕžiava takejto metódy, sú z celej knihy najpôsobivejšie. Sem patria prvé hlavné kapitoly, rozbor Churchillovho rozhovoru s vodcom gdanských fašistov Forsterom, ktorý autor pôsobivo podčiarkol ako východisko k hodnoteniu ďalšej Churchillovej činnosti v období Mnichova. Spomeňme ešte kapitoly o činnosti Runcimana v Československu, presnejšie povedané, o príčinách jeho vyslania k nám, alebo objasnenie vzniku povestného článku v časopise Times zo 7. septembra 1938, ktorý vzbudil veľký ohlas nehanebnou otvorenosťou, s akou ponúkal Hitlerovi odstúpenie československého územia. Tu autor dáva čitateľovi príležitosť nahliadnúť do najtemnejších kútov kuchyne zločinnej imperialistickej diplomacie. Takýchto kapitol je v knihe viac.

O účinnosti spomínanej metódy svedčí i skutočnosť, že niektoré časti knihy, kde sa jej autor pridŕža a ktoré inak v celkovej koncepcii práce majú úlohu iba doplniť, objasniť hlavnú myšlienku, dostávajú sa do centra pozornosti čitateľa. Máme na mysl napr. kapitolu VIII. nadpisánú: *Zi-dal Beneš o anglo-francúzske ultimátum? Konfrontácia prameňov z pera početných buržoáznych politikov a publicistov, niektoré cenné dokumenty z československých archívov umožnili autorovi poukázať na niektoré zaujímavé a významné momenty v Benešovej protisovetskej a kapitulantskej politike. Naopak, odstúpením od takéhoto spôsobu výkladu zasa niektoré kapitoly o hlavnej osobe knihy Churchillovi strácajú bojovný a presvedčivý charakter, ktorý je takým veľkým kladom knihy ako celku, čo zapríčiňuje nevyváženosť jednotlivých častí práce, napr. pri rozbere mnichovskej politiky prezidenta Spojených štátov severoamerických Roosevelta.*

I pri presne vymedzenej tematike knihy o diplomatickom pozadí Mnichova čitateľ postráda hlbšie, nie iba viac-menej náhodné objasnenie anglickej politiky v celej šírke. Bez vykreslenia miesta anglického imperializmu v dozrievajúcom zápase o znovurozdeľovanie sveta, ktorý pripravuje Hitler, naráža objasnenie pomeru „otvorených“ mnichovanov na čele s Chamberleinom na jednej strane a Churchillom na druhej na mnohé a zbytočné ťažkosti.

Uplne z charakteru práce sa vymykajú úvahy o právnej podstate Mníchova (ktoré sú však na mieste pri rozbere Churchillovho postoja k Mníchovu počas vojny). Nemožno sa ubrániť dojmu, že v polemike s obhajcami „platnosti“ Mníchova autor zbytočne prechádza, i keď iba na okamih, na pole nepriateľa a tam s ním polemizuje. Tieto drobné nedostatky spomíname preto, že podobne ako bohužiaľ dost rušivá roztrieštenosť výkladu a iba čiastočne z materiálu vyplývajúca chronologická nedôslednosť sťažujú štúdium práce a zatlačujú do pozadia takú dôležitú a autorom úspešne obhájenú tézu: Churchill nebol muž proti Mníchovu, Churchill bol mníchovan.

L. Lipták

M. HYSKO, SLOVENSKÉ NÁRODNÉ POVSTANIE.

Vydalo Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1954. Strán 70.

Slovenské národné povstanie, ktorého 10. výročie si tohto roku pripomíname, bolo vyvrcholením národnooslobodzovacieho boja nášho ľudu, vedeného a organizovaného komunistickou stranou. Z tradície povstania čerpá slovenský ľud sily pri výstavbe socializmu v našej republike i v boji za svetový mier. Je preto samozrejmé, že ak historická veda chce splniť svoju hlavnú úlohu, ktorú na ňu kladie strana a pracujúci ľud, čo najaktívnejšie pomáhať pri výstavbe socializmu a v boji za svetový mier, musí dôkladne vedieť a všestranne osvetliť udalosti okolo príprav, priebehu a výsledkov povstania, musí sa dôkladne vyporiadať s ideológiou buržoázie, ktorá sa ešte i dnes snaží zneužiť tradície povstania pre svoje zradcovské ciele. Tejto svojej úlohe slovenská marxistická historiografia až doteraz neučinila úplne zadosť. Preto treba tým viac privítať dve publikácie Historického ústavu Slovenskej akadémie vied, vydané z príležitosti 10. výročia povstania, zborník *Slovenské národné povstanie* a populárnu brožúru M. Hysku *Slovenské národné povstanie*.

Hysko rozdelil svoju prácu na štyri kapitoly. V prvej kapitole, Boj slovenského ľudu proti tzv. slovenskému štátu, rozoberá a hodnotí rozbitie republiky a prvú fázu boja slovenského ľudu proti fašizmu. Správne vyzdvihuje skutočnosť, že jedinou vnútornou silou, ktorá sa nikdy neuspokojila rozbitím republiky a neustala v boji proti domácejmu i zahraničnému fašizmu, bola Komunistická strana Slovenska. Napriek tomu, že strana bola zehnaná do ilegality, že jej príslušníci boli neustále prenasledovaní a väznení, vedela získať pre protifašistický boj čoraz širšie masy pracujúcich. Odpor slovenského ľudu v tomto období našiel výraz vo vzburách vojakov proti vojne s Poľskom, v bojoch a štrajkoch robotníkov v závodoch za zvýšenie miezd. Mohutná štrajková vlna prebehla Slovenskom na jar a v lete roku 1940. Jej vyvrcholením bol štrajk handlovských baníkov v októbri 1940.

Boj pracujúcich mas proti fašizmu vzrástol po prepadaní SSSR hitlerovským Nemeckom. Na Slovensku už v polovici roku 1942 vznikajú prvé partizánske skupiny. Počet a sila partizánskych skupín neustále vzrastala, najmä po porážke fašistických vojsk pri Stalingrade. K boju sa pridával stále väčší počet robotníkov, roľníkov a príslušníkov pracujúcej inteligencie. Ich zjednotenie v protifašistickom boji našlo výraz vo vzniku národných výborov.

V druhej kapitole, Slovenské národné povstanie-vyvrcholenie národnooslobodzovacieho boja, rozoberá Hysko vznik a priebeh povstania, hodnotí pomoc Sovietskeho sväzu povstaniu a činnosť komunistickej strany ako vedúcej sily povstania.

Nová etapa partizánskeho hnutia na Slovensku, konštatuje autor, začala v júli 1944. Vtedy prichádzajú na Slovensko prví sovietski a československí parašutisti, pripravení na partizánsky boj v SSSR. Pod vedením týchto bojovníkov partizánske skupiny aktivizujú svoju činnosť. Keď 29. augusta zradcovská Tisova vláda povolala proti partizánom nemeckú armádu, partizánske jednotky a vojsko sa jej postavili na odpor. Tým začalo Slovenské národné povstanie.

Na povstaleckom území prešla moc do rúk Slovenskej národnej rady a národných výborov. Mobilizácia mala medzi masami široký ohlas. Ľud s nadšením vstupoval do boja proti nemeckým a slovenským fašistom. Povstaleckej armáde však chýbalo jednotné vedenie. Slovenská národná rada, ktorej hlavnou úlohou malo byť vedenie ozbrojeného povstania, venovala sa prevažne parlamentárnej činnosti. Vojenské vedenie predstavovala Rada na obranu Slovenska, v ktorej hlavné slovo mali buržoázni dôstojníci, agenti londýnskej vlády. Vo vedení odboja vznikla takto dvojkoľajnosť, z čoho vznikali veľké ťaž-

kosti. Len vďaka bojovému nadšeniu partizánov a širokých ľudových mäs, uzatvára autor, dokázalo povstanie dva mesiace vzdorovať ohromnej presile nepriateľa.

V ďalšej časti tejto kapitoly hodnotí autor pomoc Sovietskeho sväzu povstaniu. Autor tu ukazuje, že pomoc Sovietskeho sväzu spočíva nielen v dodávkach zbraní a v priamej vojenskej pomoci (dukelská operácia), ale aj v tom, že na Slovensku pôsobili partizánske skupiny sovietskych vojakov a že tu pôsobili partizánski velitelia, pripravení na svoje úlohy v Sovietskom sväze.

Organizátorkou a vedúcou silou povstania bola komunistická strana. Hysko vo svojej práci na konkrétnom materiáli ukazuje, v čom sa prejavila vedúca úloha strany v povstaní. Prejavila sa v činnosti národných výborov, v partizánskych oddieloch i v oddieloch dobrovoľníkov, ktorých strana mobilizovala do boja prostredníctvom revolučných-národných výborov. Vplyv strany bol rozhodujúci v širokých masách vojakov. No vedúca úloha strany sa neprejavila v dvoch hlavných orgánoch povstania, v Slovenskej národnej rade a vo veliteľstve armády. Hlavnú vinu na tom majú buržoázni nacionalisti, ktorí vydali rozhodujúce pozície do rúk agentov londýnskej vlády.

V tretej kapitole autor sa zaoberá partizánskymi bojmi po zatlačení povstania do hôr. Buržoázne vedenie armády sa vzdalo ďalšieho boja a rozpustilo armádu. Jediné komunistická strana sa nevzdala boja a ostala verná ľudu. Pod jej vedením slovenský ľud pokračoval v boji. Na celom Slovensku sa rozpútala ľudová partizánska vojna, ktorá pomáhala urýchľovať napredovanie Sovietskej armády, prinášajúcej nášmu národu slobodu.

V závere knihy hodnotí autor význam Slovenského národného povstania. Bolo to najmasovejšie a najhrdinskejšie vystúpenie v dejinách nášho národa, ktorým sa tento postavil na stranu svetového pokroku. Ozbrojeným povstaním zmyl slovenský ľud na svojho mena špinu, ktorú naň uvrhla slovenská fašistická vláda. Slovenský ľud svojím bojom zničil značné sily hitlerovských armád, a tak čestným podielom prispel k porážke fašistického Nemecka, k víťazstvu demokratických síl.

Práca M. Hysku je spracovaná na základe výsledkov konferencie o povstaní, ktorú usporiadal v decembri minulého roku Historický ústav SAV. Autor si v nej postavil úlohu, podať čo najplastickejší obraz jednej z najvýznamnejších udalostí v dejinách nášho národa. Túto úlohu autor dokonale splnil. Nedal sa odvieť detailami, ale zameril sa na opísanie hlavných udalostí v povstaní. Stručne a jasne zhrňuje v práci najdôležitejšie udalosti z histórie boja slovenského ľudu proti fašizmu, za utvorenie novej Československej republiky. Rozoberá jednotlivé etapy povstania, ukazuje a hodnotí úlohu ľudových mäs v povstaní, vedúcu úlohu komunistickej strany a veľký význam pomoci Sovietskeho sväzu.

Doterajšie populárne spracovania národnooslobodzovacieho boja na Slovensku za druhej vojny, či už vo forme novinárskych článkov alebo brožúr, mali viac nedostatkov. Najväznejšími z nich bolo preceňovanie úlohy jednotlivých osobností a nedocenenie ľudových mäs a napokon nedostatočné i skreslené opisovanie vlastného povstania.

Veľkým kladom Hyskovej práce je, že sa snaží podať národnooslobodzovací boj v správnych proporciách, prizerajúc súčasne na vnútropolitickú i zahraničnopolitickú situáciu. V budúcom vydaní by však bolo potrebné, aby ešte presnejšie rozčlenil tú časť, v ktorej opisuje vlastný priebeh povstania, a aby dal väčší dôraz na vnútropolitickú situáciu na oslobodenom povstaleckom území (činnosť národných výborov, demokratické opatrenia, hodnotenie vzäzku robotnickej triedy s roľníctvom a pod.).

Záslužná práca M. Hysku bude nepochybne s úspechom plniť svoje poslanie: oboznamovať český a slovenský ľud s pravdivou históriou Slovenského národného povstania. Brožúra vychádza súčasne v ruštine a maďarčine.

M. Strhan